

УДК 343.3.7

ПРО ОХОРОНУ ТАЄМНИЦІ В ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Вислоцька Т.Ю., аспірант
кафедри кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Проведено дослідження кримінально-правової охорони таємниці в доктрині кримінального права. Здійснений аналіз засвідчив, що охорона таємниці в доктрині кримінального права України вивчена недостатньо. Науковці виділяють коло питань щодо охорони таємниці в кримінальному праві, що є аксіоматичними та дискусійними. Водночас автором визначено перелік проблем, яким взагалі не приділялося належної уваги в доктрині кримінального права.

Ключові слова: таємниця, секрет, стан дослідження, охорона таємниці, таємниця листування, професійна таємниця, комерційна таємниця.

Проведено исследование уголовно-правовой охраны тайны в доктрине уголовного права. Проведенный анализ показал, что охрана тайны в доктрине уголовного права Украины изучена недостаточно. Ученые выделяют круг вопросов по охране тайны в уголовном праве, которые являются аксиоматическими и дискуссионными. Вместе с тем, автором определен перечень проблем, которым вообще не уделялось должного внимания в доктрине уголовного права.

Ключевые слова: тайна, секрет, состояние исследования, охрана тайны, тайна переписки, профессиональная тайна, коммерческая тайна

Vyslotska T.Yu. PROTECTION OF SECRETS AT DOCTRINE OF CRIMINAL LAW

The investigation of the criminal legal protection of secrecy in the doctrine of criminal law. The analysis showed that the protection of secrecy in criminal law doctrine Ukraine studied enough. Scientists produce a range of issues to protect secrecy in criminal law that is axiomatic and debatable. However, the author of a list of problems that generally neglected in the doctrine of criminal law.

Key words: secret, state research, protection secrecy, secret correspondence, professional secrecy, commercial secrecy.

Постановка проблеми. Від питання забезпечення охорони таємниці напряму залежить захист особистих, економічних та політичних прав фізичних осіб, що в рамках інтеграції України до Європейського Союзу (далі – ЄС) набуває надзвичайно важливого значення. З огляду на це, виникає необхідність аналізу доктрини кримінального права з метою виділення основних дискусійних питань, що мають місце в Україні у сфері встановлення правового захисту таємниці.

Ступінь розробленості проблеми. Увітчизняних дисертаційних роботах питання кримінально-правового захисту таємниці самостійно не вивчалось, увага дослідників була зосереджена лише на окремих аспектах, пов'язаних із забезпеченням механізму охорони деяких видів конфіденційної інформації обмеженого доступу. Більшість наукових публікацій висвітлюють проблеми охорони державної (В.В. Кухар, О.В. Шамсутдінов, О.С. Самойлова, В.М. Шлапаченко, О.В. Ботвінкін), комерційної та банківської (О.Е. Радутний, С.О. Харламова, А.О. Шаповалова, О.К. Василяка) та приватної таємниць (Ю.І. Дем'яненко, О.П. Горпинюк, В.В. Гальцова, Д.Ю. Кондратов). Крім того, інтерес у доктрині кримінального права України викликають питання охорони комп'ютерної інформації з обмеженим доступом (М.В. Рудик), окремі аспекти захисту професійної таємниці (Г.І. Резнікова). Проведені дослідження справили вагомий внесок на кримінально-правову науку, дозволили виробити рекомендації для правоохоронних органів.

Метою статті є аналіз стану дослідження кримінально-правової охорони таємниці в доктрині кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Досі юридична громадськість не побачила самостійного комплексного дослідження питань охорони таємниці нормами кримінального права з урахуванням прийнятого у 2001 р. КК України. Більше того, з порівняльного аналізу наукових праць щодо охорони таємниці нормами кримінального права в Україні та держав СНД випливає те, що кримінальна доктрина останніх більшу увагу приділила дослідженням охорони таємниці в галузі кримінального права. Свідченням цього є значна кількість дисертаційних досліджень, присвячених цій проблемі.

Питання охорони таємниці в доктрині кримінального права України досліджено недостатньо, наявні ж окремі напрацювання засвідчують існування низки дискусійних питань, мають місце також проблеми, які дослідники не вирішували зовсім, або лише частково. Тому завдання кримінально-правової науки України полягає в необхідності проведення поглибленого комплексного наукового дослідження теоретичних і практичних аспектів захисту таємниці кримінально-правовими засобами.

Узагальнення відповідних сучасних наукових розробок дозволяє стверджувати, що дослідження охорони таємниці проводились у таких основних напрямках:

– історія становлення та розвитку інституту відповідальності за розголошення окремих видів таємниці;

– аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складу розголошення окремих видів таємниці;

– окремі питання кваліфікації злочинів, пов'язаних з охороною таємниці;

– призначення покарання за посягання на таємницю.

Серед дослідників не викликає сумнівів те, що таємниця є самостійним інститутом кримінального права. Щодо нормативного регулювання, слід зазначити, що інститут таємниці, що охороняється нормами кримінального права, остаточно сформувався з прийняттям діючого КК України у 2001 році. Якщо регламентації норм охорони таємниці в КК УРСР 1960 року було присвячено 9 статей [1, с. 30], то в чинному КК України їх кількість значно збільшилась. Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці передбачена такими нормами КК України: ст. ст. 111, 114, 132, 145, 154, 159, 163, 168, 182, 189, 231, 232, 328, 329, 330, 361-2, 362, 381, 386, 387, 397, 422. Разом з тим, з набранням чинності КК України 2001 року деякі статті щодо охорони таємниці кримінальним законодавством зазнали суттєвих змін. Кримінально-правові норми про відповідальність за вчинення суспільно небезпечних посягань на окремі види таємниць, включені до КК України, є новими і свідчать про прагнення законодавця адекватно відобразити потреби суспільства в кримінально-правовому захисті відповідних відносин.

Формування комплексу правових норм, що регулюють різні сторони такого явища, як таємниця, дає можливість говорити про появу правового інституту таємниці. В даному випадку предметом нашого дослідження є процеси, пов'язані з реалізацією інституту таємниці в кримінальному законодавстві (у вузькому значенні) як кримінально-правового феномену.

Беззаперечним є положення про те, що таємниця є інформацією, обмеженою в доступі. Тут можна конкретизувати, що в доктрині кримінального права інформацію з обмеженим доступом розглядають у вузькому і широкому значенні. Наприклад, у вузькому значенні – обмежені відомості, а в широкому – відомості та дані, збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, які є в законному володінні особи, та щодо доступу до них встановлюється законодавче обмеження в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Однак і в першому, і в другому випадку науковці сприймають дані положення аксіоматичними. Доступ до таких відомостей обмежений приписами діючого законодавства.

Аксіоматичним є положення про те, що відомості (інформація), що складають ту чи іншу таємницю, повинні розцінюватися в кримінальному праві як предмет криміналь-

но-правової охорони. Ні у кого з дослідників не викликає сумніву теза про те, що предмет охорони таємниці – це те, на що посягає злочинне діяння, чому воно завдає або може завдати шкоди [2, с. 277; 3, с. 105–106].

Також не викликає заперечень положення про те, що питання захисту тієї чи іншої таємниці, повинні бути врегульовані нормами Особливої частини КК України. Безсумнівно є обґрунтованість систематизації злочинів, спрямованих на порушення захисту таємниці, за її родовим об'єктом в межах конкретного розділу КК.

Дослідники також солідарні в тому, що таємниця має свою видову класифікацію в кримінальному праві, пов'язану з особливостями об'єкта охорони. У зв'язку з цим виділяють такі види таємниці, як приватна, професійна, комерційна або банківська, службова, державна. Хоча віднесення конкретної таємної інформації з обмеженим доступом до того чи іншого виду в окремих випадках вже викликає дискусію.

Дискусійні питання щодо охорони таємниці виникають, по-перше, вже щодо термінологічного визначення даного поняття. Справа в тому, що сьогодні відсутня єдина думка з питання визначення поняття «таємниця». Більше того, проблема ускладнена тим, що в кримінальному законодавстві України не дається визначення таємниці як категорії кримінального права, хоча і використовуються дане поняття. Науковці, що досліджували кримінально-правову охорону таємниці, пропонували свої дефініції поняття «таємниця» [4, с. 586]. Однак, на сучасному етапі не вироблено єдиного підходу до з'ясування змісту цього поняття та визначення його сутнісних ознак.

По-друге, виникають питання у випадку використання поряд із поняттям «таємниця» поняття «секрет». Це призводить, в першу чергу, до термінологічної невизначеності та плутанини в чинному законодавстві, різному трактуванню меж охоронюваної кримінальним правом таємниці. Серед науковців точаться дискусії щодо розмежування та нормативного закріплення цих двох термінів, зокрема одні вважають, що це є тотожні поняття [5, с. 235], інші – що це є різні за своєю природою поняття [6, с. 72].

По-третє, протягом тривалого часу розвитку не лише вітчизняної, а й світової кримінальної науки висловлено багато діаметрально протилежних точок зору щодо таємниці як об'єкта кримінально-правової охорони, які, на превеликий жаль, не позбавлені недоліків та суперечностей. Так, прихильники традиційної концепції об'єктом охорони таємниці визначають суспільні відносини [7, с. 210]. Науковці обґрунтовують й іншу точку зору, відповідно до якої об'єктом охорони таємниці є охоронювані кримінальним правом блага (інтереси) [8, с. 7].

По-четверте, у дослідників виникають питання з визначенням предмета злочинів, що полягають у розголошенні таємниці, охоронюваної кримінальним правом. Так, на думку одних дослідників предметом злочину, передбаченого ст. 163 КК, є відомості,

що передані чи передаються громадянами через листування або телеграфні розмови, а також повідомлення громадян, які передаються або були передані телеграфом чи за допомогою інших засобів зв'язку, а також через комп'ютер і становлять таємницю особою кореспонденції [9, с. 80]. Інші вважають, що предметом злочину, передбаченого ст. 163 КК є конфіденційна інформація особистого характеру, що вже передана чи лише передається засобами зв'язку або через комп'ютер [3, с. 97]. Неоднозначно вирішуються питання щодо предметів злочинів, що посягають на інші види таємниці. Проблема ускладнена тим, що на законодавчому рівні відсутнє легальне визначення окремих видів таємниці, зокрема особистої, сімейної, таємниці голосування, професійної і т.д.

По-п'яте, по-різному вирішується питання і щодо класифікації таємниці та віднесення її до того чи іншого виду. Більшість видів таємниці переживають своє становлення, тому термінологія у сфері їх обігу є не досить узгодженою. Проблема ускладнена тим, що науковці використовують різні критерії для віднесення таємниці, що охороняється кримінальним правом до того чи іншого різновиду. Так, в доктрині кримінального права має місце класифікації інформації з обмеженим доступом в залежності від: власника, характеру і призначення, критерію наступності тощо. Деякі з науковців для класифікації використовують характер суспільних відносин, що захищені конституційними та кримінальними нормами [10, с. 12].

По-шосте, не дивлячись на зростання зацікавленості до кримінально-правової охорони особистих таємниць людини, на даний час у вітчизняній науці залишається недостатньо розробленим питання про межі її кримінально-правової охорони [11, с. 237]. Остаточного не вироблений також концептуальний підхід до розуміння таємниці особистої кореспонденції як об'єкта кримінально-правової охорони і її співвіднесення з публічними інтересами. Потреба у правовому захисті прав громадян на таємницю кореспонденції з часом тільки зростає та вимагає нових правових механізмів, які б враховували сучасний стан розвитку телекомунікаційної сфери.

По-сьоме, в наукових колах мають місце і проблеми щодо розмежування окремих видів таємниць, що охороняються кримінальним правом. Так, довгий час точиться дискусія щодо віднесення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції до певного виду. Одні науковці схиляються до того, що цю таємницю потрібно вважати професійною [12, с. 291–292], інші – особистою [13, с. 520]. Є й такі дослідники, які вважають, що така таємниця становить самостійний правовий інститут і називають її таємницею зв'язку [14, с. 13]. Виникає також проблема розмежування службової та професійної таємниці, на що звертають увагу сучасні дослідники [15, с. 75].

По-восьме, сьогодні в доктрині кримінального права точаться дискусії щодо можливості декриміналізації норми щодо розголошення таємниці усиновлення. З приводу

цього існують діаметрально протилежні точки зору. Так, одні науковці стверджують, що кримінально-правова охорона таємниці усиновлення (удочеріння) є необхідною. Вона гарантує найбільш сприятливі умови для виховання таких дітей і захист їх прав та інтересів [16, с. 142]. В свою чергу, опозиціонери інституту таємниці усиновлення пропонують його скасувати як такий, що суперечить нормам міжнародного права, зокрема ст. 7, 8 Конвенції про права дитини ООН. Так, ст. 7 Конвенції гарантує дитині «...наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування», а ст. 8 передбачає, що «Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання» [9].

По-дев'яте, у науковій літературі триває дискусія щодо доцільності криміналізації окремих видів таємниць: частина науковців схиляється до потреби закріплення кримінальної відповідальності за порушення таємниці сповіді [17, с. 82], порушення нотаріальної таємниці [18, с. 364] тощо. Інші дослідники вважають, що криміналізація даних діянь може призвести до виникнення значних труднощів у кваліфікації злочинів. А тому пропонується встановити загальну кримінально-правову норму, яка передбачала б охорону професійної таємниці [19, с. 13].

Разом з тим, аналіз наукових публікацій свідчить про те, що науковці намагаються запропонувати свої критерії класифікації окремих видів таємниці, зокрема професійної, таємниці приватного життя. Однак відсутні чіткі та обґрунтовані критерії для їх класифікації. Це підтверджується безсистемним вживанням у законодавстві різних термінів, які характеризують подібні, а іноді й однакові явища.

До питань, що вирішуються в науці кримінального права неоднозначно, а подекуди і зовсім не вирішуються, в доктрині кримінального права належать співвідношення складів злочинів, які забезпечують охорону таємниці між собою з іншими складами злочинів [20, с. 32–36] (разом з тим, поза увагою законодавця залишилася чітка вказівка на відмежування службової інформації та інформації, яка становить державну таємницю) та деякі питання кримінально-правової кваліфікації [21, с. 59].

В доктрині не приділялося належної уваги аналізу системи норм про охорону таємниці в кримінальному праві України. Норми про охорону таємниці містяться в різних розділах КК України. А тому непоодинокими є спірні питання щодо віднесення тієї чи іншої норми про охорону таємниці до конкретного розділу КК України [22, с. 83].

Варто акцентувати увагу, що окремі питання щодо кримінально-правової охорони таємниці взагалі не були самостійним об'єктом дослідження. Зокрема, практично не досліджено питання про відповідність українського законодавства європейському праву в сфері охорони таємниці нормами кримінального права.

На дисертаційному рівні поза увагою вчених залишилися окремі питання кримінальної відповідальності за порушення таємниці, охоронюваної нормами кримінального права України, зокрема розголошення сімейної таємниці, таємниці голосування, лікарської, нотаріальної та адвокатської таємниці. Не висвітлювалися і питання кримінальної відповідальності за розголошення такого різновиду службової таємниці як таємниця слідства.

Тож, незважаючи на очевидність, простоту правового феномену інституту таємниці в кримінальному законодавстві він залишився малодослідженим. На думку І.В. Бондаря, юридичні аспекти таємниці відносяться до розряду тих глибоко спірних питань, які, будучи фрагментарно вивченими, залишаються по суті недослідженими на загальнотеоретичному рівні [23, с. 11]. Лише деякі, суто галузеві, аспекти таємниці привертали увагу вчених-правознавців в Україні, але комплексного дослідження даного феномену досі проведено не було. Дійсно, як показав аналіз юридичної літератури, незважаючи на наявність низки публікацій з даної теми, вченим так і не вдалося виробити єдиного уніфікованого, загальноприйнятого визначення таємниці, у зв'язку з чим не були сформульовані сутнісні характеристики, що відображають її природу, не було впорядковано види таємниці в кримінальному праві.

Висновки. Таким чином, не піддаючи сумніву цінність наявних досліджень, можна, тим не менш, стверджувати, що сьогодні у кримінально-правовій науці є ще багато невирішених проблем з приводу охорони таємниці, з багатьох положень немає єдності думок, що, безумовно, потребує суттєвого наукового осмислення важливих питань застосування норм про її охорону. Існує потреба уніфікації законодавства про охоронювані кримінальним законом таємниці та їх види. У зв'язку з цим постає потреба проведення подальших наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення кримінально-правових норм щодо охорони різних видів таємниці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шамсутдінов О.В. Відповідальність за розголошення державної таємниці за кримінальним законодавством України. Дис. канд. юрид. н. - К., 2002. – 214 с.
2. Косінов В.Ю. Предмет злочинів у сфері охорони державної таємниці / В.Ю. Косінов // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Л.: ЛДУ, 2007. – № 44. – С. 273–281.
3. Кондратов Д.Ю. Таємниця кореспонденції як предмет злочину, передбаченого ст. 163 Кримінального кодексу України / Д.Ю. Кондратов // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 1(9). – С. 94–107.
4. Анчукова М.В. Поняття таємниці у Кримінальному кодексі України / М. В. Анчукова // Держава і право. – 2007. – № 38. – С. 582–587.
5. Гордієнко С.Г. Конфіденційна інформація та таємниці: їх співвідношення / С.Г. Гордієнко // Часопис Київського університету. – 2013. – № 4. – С. 233–238.
6. Сериков В.Н. К вопросу о тайнах государственных и не государственных / В.Н. Сериков // Право и безопасность. – 2011. – № 3–4 (40–41). – С. 71–75.
7. Карпенко Л.К. Об'єкт незаконного розголошення лікарської таємниці / Л.К. Карпенко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 209–215.
8. Кузьмин С.И. Тайна в уголовном праве. Автореф. дисс. канд. юрид. н.; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2000. – 23 с.
9. Прохницький О.В. Конфіденційна інформація як предмет злочину / О.В. Прохницький // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 79–82.
10. Мазуров В.А. Тайна: государственная, коммерческая, банковская, частной жизни. Уголовно-правовая защита: [учебное пособие] / Под научн. рук. д-ра юрид. н., проф. С.В. Землюкова – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0», 2003. – 156 с.
11. Ткач О.В. Межі втручання в приватне життя особи в кримінальному процесі України / О.В. Ткач // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2014. – № 12. – С. 236–239.
12. Резнікова Г.І. Професійна таємниця, поняття, ознаки та види / Г.І. Резнікова // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НЮАУ, НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташис НАПрН України. – Х.: Право, 2013. – № 26. – С. 280–292.
13. Анчукова М.В. Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України) / М.В. Анчукова // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2008. – № 42. – С. 519–526.
14. Фат'янов А.А. Тайна как социальное и правовое явление. Ее виды / А. А. Фат'янов // Государство и право. – 1998. – № 6. – С. 13–16.
15. Кулініч О.О. Правова охорона конфіденційної інформації, що перебуває в режимі конфіденційної таємниці / О.О. Кулініч // Проблеми цивільного та господарського права. – 2008. – № 1. – С. 74–78.
16. Гальцова В.В. Щодо соціальної зумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) / В.В. Гальцова // Проблеми законності. – 2008. – № 97. – С. 136–143.
17. Позиція громадських організацій щодо таємниці усиновлення // Ресурсний центр ГУРТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/articles/15322/>.
18. Панталієнко Я.П. Нотаріальна таємниця – одне із загальних правил вчинення нотаріальних дій / Я.П. Панталієнко // Держава і право. – 2009. – № 44. – С. 363–368.
19. Рожнов А.А. Уголовно-правовая охрана профессиональной тайны: Дис. соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.А. Рожнов. – М.: РГБ, 2003. – 203 с.
20. Карпенко Л.К. Об'єкт незаконного розголошення лікарської таємниці / Л.К. Карпенко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 209–215.
21. Завоюра Я.О., Кубальський В.Н. Перспективи удосконалення інституту кримінально-правової охорони лікарської таємниці в Україні / Я.О. Завоюра, В.Н. Кубальський // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2010. – № 2. – С. 57–62.
22. Дадерко Л.Ф. Кримінальна відповідальність за розголошення державної таємниці / Л.Ф. Дадерко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. – 2013. – № 6-2. Т. 2. – С. 82–85.
23. Бондарь И.В. Тайна по российскому законодательству (проблемы теории и практики): Дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / И.В. Бондарь; Нижегород. акад. МВД РФ – Н.Новгород, 2004. – 203 с.